

РУСИЈА И СРБИ У ХАБЗБУРШКОЈ МОНАРХИЈИ У ВРЕМЕ СКЛАПАЊА АУСТРО-УГАРСКЕ НАГОДБЕ 1867

Дејан Микавица

Универзитет у Новом Саду

Пречански Срби су и у другој половини XIX века, као што је то било и раније, очекивали од Русије подршку у постизању политичке и националне равноправности у Хабзбуршкој монархији. Приврженост великој словенској, једноверној држави манифестовали су на различите начине а нарочито у време одржавања Етнографске изложбе у Москви 1867. године. У контексту одржавања ове прославе најистакнутији прваци српске либералне политике, посебно Михаило Полит Десанчић, Јован Суботић и Лаза Костић потврдили су свесловенску димензију српске националне и либерално-демократске политике што је послужило аустроугарским властима да се још репресивније односе према српским захтевима за постизањем грађанских и колективних права.

Кључне речи: Русија, Срби, Хабзбуршка монархија, Михаило Полит Десанчић, Лаза Костић, Јован Суботић

Руски утицај на обнову српске државности у новом веку манифестовао се на различите начине и у континуитету дужем од два века (XVIII–XX) на свим просторима Османског и Аустријског царства које је насељавао српски народ. У оним балканским земљама где су живели херцеговачки и црногорски Срби одржаван је најпосвећеније и најпожртвованије култ Немањина, обнављан узор великог средњовековног Душановог царста, чуван и истицан узвишени идеал Косовског завета који је значао и претпостављао васкрс српске државе. Он је подразумевао природну, традиционалну и очекивану подршку и заштиту моћне, словенске, православне Русије и беспоговорну лојалност руском императору, посебно манифестовану од стране владајућих владика из породице Петровића-Његоша. На сваки позив Русије, црногорска и брдско-херцеговачка племена улазила су рат, посебно против омраженог турског завојевача и од руског владара очекивали признање, захвалност, заузимање за очување слободе и успостављање међународно признате независности српске државе у Црној Гори. Сличан, али не и истоветан однос имали су и србијански Срби односно Срби на простору Београдског пашалука који су у време Војводе Карађорђа Петровића настојали да у Русији стекну поузданог војног савезника и политичког заштитника, изграде државне институције као што је био Правитељствујући совјет, напишу Устав као највиши правни акт и на њему заснују изградњу свих друштвених установа независно од било каквог турског утицаја¹. Међународни споразуми које је склапала Русија са Турском, од 1812 до 1829 године представљали су једине за Порту обавезујуће акте на које се могао позивати кнез Милош Обреновић настојећи да постигне и очува аутономију Кнежевине Србије². У исто време су и настајали први национални програми које је

¹ Микавица 1999, 19–21; Микавица 2009, 161–187; Микавица, Васин, Нинковић 2013, 129–197.

² Љушић 2008, *passim*; Микавица, Гавриловић, Васин 2007, 206–209.

састављала српска световна и црквена елита а који су подразумевали стварање слободне, веће српске државе или Словенско-српског царства уз помоћ, подршку или макар одобравање руске стране. Међу тим програмима који су претходили оном најпознатијем из 1844. вредно је подсетити на оне који му претходе као што је план о Великој Илирији деспота и грофа Ђорђа Бранковића (1688) или век касније створен црногорски план у установљавању Словенско-српског царства који је написан крајем XVIII века, као и планове и предлоге иза којих су стајали руски официри и дипломате или српски правници и угарски племићи као што је био Сава Текелија и националисти-просветитељи окупљени око напредних идеја које су истицале или наговештавале мисао о ослобођењу Србије, а чији су најпознатији представници били Доситеј Обрадовић и историописац Јован Рајић. Обновљена и увећана српска држава најчешће је значила уважавање руских сугестија и што веће прожимање руских државних и империјалних интереса са српским националним и демократским идеалима насупрот немачким, мађарским и хрватским доктринама о једној политичкој нацији и аустријско-угарским политичко-територијалним претензијама на Балканском полуострву³.

На простору Аустрије је руски утицај на српски народ, његову политику, уметност и културу био посебно слојевит и комплексан. Најчешће се његови почетци виде у XVII веку када су малобројни епископи, митрополити и монаси одлазили у Русију да би добили материјалну помоћ за манастире и епархије⁴. У XVIII веку српско-руска прожимања добијају на интензитету и значају јер тада у њој пречански Срби виде не само верски блиску земљу већ и државу са којом су спремни да заједнички ратују. Она на тај начин постаје њима све више примамљива и као место за пресељавање а руска помоћ и солидарност се конкретизује у достављању књига, слању учитеља, руском утицају на српско школство, цркву, писмо и језик. Тек од развојачења Потиско-поморишке војне границе Срби се изразитије окрећу Бечу, посебно после 1770 године. У исто време, пречански Срби су одлазили, кад би им се указала прилика, у Русију да би у њој научили више и стекли драгоцену знања која су могли користити за духовни и просветни развој српског народа. У том духу и опредељењу у Русију је одлазио Доситеј Обрадовић, а Захарије Орфелин написао за своје време обимну и значајну биографију Петра Великог. Исељавања Срба у Русију најизраженија су била од 1751 до 1753, али спорадичније су настављана и касније. Срби који су одлазили из Аустрије у Русије у највећој мери су се асимиловали и постепено изгубили сваки релевантан значај за политику Срба у Хабзбуршкој монархији. Осим руских утицаја на културу, цркву и просвету пречанских Срба у првој половини XIX века, најснажнији допринос у политичком животу Пречана, Руси су остварили учествовањем у рату против мађарске револуције, а на страни Бечког двора и српског народа који је настојао да осигура националну равноправност у оквиру Угарске и Хабзбуршке монархије признањем Српске Војводине (1848–1849). Значајну улогу је Руски двор, захваљујући победи руске војске над мађарским револуционарима, остварио и у контексту стварања Војводства Србије као круновине у Аустријском царству која се одржала све до слома Баховог апсолутизма (1860)⁵.

³ Микавица 2011b, 11–65.

⁴ Чак је и патријарх Свети Гаврило Рајић напуштао трон у Пећи и одлазио у Русију, половином седамнаестог века.

⁵ Микавица, Лемајић, Васин, Нинковић 2016, 229–232, 318–323, 337–339, 341–346 и даље.

Обновом парламентаризма у Хабзбуршкој монархији, после 1860. године, пречански Срби су настојали да националне интересе реализују истицањем захтева за постизањем политичке, националне, верске и језичке равноправности на простору Угарске и Аустрије. Српска световна и црквена политичка елита је на Црквено-народним саборима тражила обнову српске политичко-територијалне аутономије засноване на царским привилегијама од краја XVII века, а посебно на Благовештенском сабору (1861), што је значило потпуну самосталност у управљању народним фондовима, сувереност у областима црквено-школског и духовно-просветног живота. На Угарском сабору је дефинисан српски национални програм који је подразумевао поштовање политичког суверенитета и територијалног интегритета Угарске, арондирање односно заокруживање мађарских жупанија на националном принципу, административну и управну аутономију, слободно и самостално управљање културним и просветним институцијама и установама. На Хрватском сабору су српски посланици захтевали политичку равноправност хрватског и српског народа, слободу вероисповести, једнакост ћирилице и латинице. Идентични захтеви су истицани и на Далматинском сабору. Црквено просветна аутономија која је искључивала политичко-територијалну самосталност али је формално-правно била усаглашена са грађанском равноправношћу постигнута је у Мађарској 1868. а у Хрватској и Славонији тек 20 година касније у оквиру закона који је тада усвојен на тамошњем сабору⁶. У време постизања аустро-угарске и хрватско-мађарске нагодбе, демократски и либерално опредељени представници српске политичке елите настојали су постигну компромис са мађарским и хрватским либералима верујући да је једино тако могуће сачувати национални идентитет и превазићи статус неполитичког, неисторијског и недипломатичког народа за какав су сматрани пречански Срби у држави Хабзбурга. Наклоњеност пречанских политичких представника руском цару и једноверној Русији при том је остала трајна и непомерљива саставница њиховог идеолошког промишљања, националног и свесловенског опредељења.

Најуверљивији пример, у години склапања аустро-угарске нагодбе, гравитирања пречанских Срба и Срба уопште према Русији и истовремено упечатљив пример односа аустријских власти према Пречанима и њиховом русофилском опредељењу показао се приликом одржавања Етнографске изложбе у Москви 1867 године. Управо на њој је у више сегмената и на више начина манифестован садржај и смисао политичке идеологије либерално-демократских првака аустријских Срба и то првенствено у контексту њиховог односа према Русији. Овом приликом су избили у први план интересовања аустријске, руске и српске јавности најистакнутији представници српске либерално-демократске политике који су се у руској престоници затекли: Михаило Полит Десанчић, Јован Суботић, Лаза Костић и други. Њихово присуство није било случајно и само је употпунило од раније позната становишта о значају руског опредељења да се Источно питање решава у интересу балканских хришћана и њиховог права на самоопредељење. Политови новински чланци, на пример, које је објављивао у новосадској *Застави* у току 1866 и 1867, представљају значајан прилог не само за сагледавање његових русофилских политичких ставова већ и за

⁶ Микавица 2011b, 11–65; Микавица 2015, *passim*.

свеобухватну анализу словенофилске димензије српске политичке мисли у јужној Угарској и Хабзбуршкој монархији у целини. Посебно су га она збивања која су стајала у непосредној вези са Критским устанком подстакла да се у новембру 1866. године прецизније одреди према руској спољној политици у Источном питању и он је то учинио: «И тако устанак на Кандији опомену хришћане на истоку да је и сада, као и пре кримског рата једина Русија, која свој глас у Европи за њи подиже и у коју се уздати могу. За нас православне Славене на истоку особита чаролија у том лежи кад се име Русије, тог великог славенског царства спомене. У сред наших непогода, кад нам се стужи, кад видимо, да нигде пријатеља око нас немамо, да нас све мрзи, кад већ хоћемо о нама самима да очајавамо, онда се опоменемо, да још Русија постоји и да поред ње и док је ње никад нити ми, нити Славенство пропасти не може. Нема Србина који тог осећања, што му је још у грудима усађено, имао не би». Оно што му је једино сметало, као наистакнутијем, уз Светозара Милетића, либералном политичком идеологу, Полит није скривао нити потискивао. «Да, жалост је то да та једина велика славенска држава као страшило слободе стоји, да у новијој поведници више пута као целат слободе европске долази, те да је с тим мрзост Европе на читаво Славенство навукла». Објашњење и оправдање за апсолутистички систем у Русији и њену империјалну политику тражио је историјским околностима које су условиле потребу да се руски «раскомадани» народ уједини и, с друге стране, у немачким утицајима на формирање и организацију руске државе. «Тај од доба Петра великог из Немачке накалемљени, руском славенском духу посве противан абсолизам можда је узрок да је пољско питање готово неизлечивом раном на руском телу постало», закључивао је Полит⁷.

Ипак она преовлађујућа, русофилска и словенофилска димензија Политове политичке идеологије спонтано је наишла на велика искушења и практична преиспитивања највише приликом његовог путовања и боравка у Русији од 15. маја до 16. јуна 1867, када је своје виђење руске политике на истоку морао да изрази у једноставној и прецизној политичкој форми. Све до тада, кретао се на осетљивој граници, између начела класичног либералног идеолога, противника сваког облика самодржавља и апсолутизма, и српског националисте који се суочавао са болном чињеницом да једино у Русији од свих великих сила, српска национално – ослободилачка идеја и државотворна мисао унапред нема огорченог и непоколебљивог противника. Помисао на сусрет са «неком другом Русијом» у том тренутку могла је да наговести излазак из круга у којем се кретала његова филозофска и политичка мисао. Свестан свих идеолошких противречности пред којима се налазио, он је одважније него икад раније, направио избор и предност дао ономе што је могло бити у функцији остварења српске националне идеје. У свечарску Москву похрлио је у мају 1867, заједно са многим словенима из Саксоније, Галиције, Чешке, Моравске, Крањске, Хрватске, Србије, Црне Горе и Бугарске. Осим њега, у Русију су се тада запутили и други истакнути пречански и србијански Срби а међу њима и Јован Суботић, Милан Ђ. Милићевић, Владан Ђорђевић, Лаза Костић, гроф Јанковић из Далмације и други⁸. Сви они су, на свој начин очекивали да ће им ово искуство улили нову наду и уједно удахнути нови живот свесловенској мисли.

⁷ *Застава*, 3. новембар 1866, бр. 77.

⁸ Скерлић 1925, 145–146.

Ни одлазак ни повратак са «московског хаџилука», како су ову манифестацију подругљиво називали у немачкој јавности, није био за њих лак, нити је остао без конкретних последица.

Многима од њих је онемогућено да остваре своју намеру. Михаило Полит Десанчић је био само један од њих. Покушао да од судбеног стола у Загребу, где је тада радио, добије формалну дозволу за одлазак у Москву јер је и сам био ангажован на активностима скупљања предмета за етнографску изложбу⁹, али када до тога није дошло, одлучио је да да оставку на службу и потом крене, заједно са преко осамдесет неруских Словена, на далеки пут.¹⁰ На путовању до Москве било је више прилика да се види са каквим очекивањима и са каквим становиштима су кренуле у «велику и свету» Русију унапред озлоглашене «московске хаџије».

Већ на банкету у Варшави, приређеном у част словенских гостију, Полит је одржао здравицу о «солидарности славенској» и она је била примљена са великим одушевљењем. У другој здравици, на великом банкету у Вилни, Полит је дотакао осетљиво питање руско – пољских односа, надајући се скором измирењу ових народа. Због ове бриге за пољски народ критикован је од стране руских представника који су покушавали да га увере како кривица за лоше односе није до Руса већ до Пољака. Тако нису мислиле неке пољске госпе, које су, чувши за ову здравицу, подариле Политу један леп букет цвећа као знак признања и захвалности. Ипак, у каснијим својим говорима Полит није помињао пољско питање и избегавао је да се представи као «полонофил»¹¹. Исти проблем је имао, због својих чланака и политичких гледишта, и Светозар Милетић који није био на Изложби али је у новосадској *Застави* увек проналазио простор за разумевање пољских гледишта иако то ниуколико није било у сагласју са српским националним интересима¹².

Упркос томе, на путу до руске границе, Срби и други словенски гости су на свим железничким станицама предусретљиво и топло дочекивани. После Вилне, право одушевљење се знатно повећавало и било је видљиво на сваком кораку¹³. Код вароши Острова словенски гости су дочекани сољу и хлебом, у Пскову су ушли у станицу праћени музиком и певањем, а у Петрограду, 20. маја дочекало их је око 3000 људи. Поједини пречански Срби су оставили у својим мемоарским списима импресије које су се односиле на знаменитости Петрограда, петроградску велику оперу, вечерње забаве и концерт у палатама руских кнезова Шереметова и Безбородског, службу у Исаковој цркви поводом светковине св. Ћирила и Методија. У нарочитом сећању остао је велики банкет у огромној сали «дворанског сбиранија» у којем су држане беседе и здравнице за више од 800 људи и које су на свој начин одјекивале у читавој Европи. Осим градоначелника Петрограда који је наздравио цару и царици Русије, беседу је пред госима у то време одржао руски министар просвете, гроф Толстој, затим и један од вођа Старочешке странке Франтишек Ригер, а за њим и знаменити слависта Владимир Иванович Ламански. Обраћајући се угледним званицама и свим присутним¹⁴, после говора Ламанског, Михаило Полит Десанчић је у својој здравици, на руском језику, нагласио следеће: «У Србима живи љубав к руској браћи, тако рећи од рођења. Матере српске говоре својој деци, тако рећи још у колевци, о православној браћи на северу, говоре о светој Русији.

⁹ Малин 1933, 243.

¹⁰ «Друштво пријатеља природних наука», основано 1863 године на универзитету у Москви, радило је од свог оснивања на приређивању антрополошке и географске изложбе. Професор московског универзитета Н.А. Попов, познати писац историје српско-руских односа, иницирао је 1865-е да се на изложби приреди и словенско одељење. Припреме за изложбу добијају посебна замаха када је у Бечу 1866-е објављена брошура *Die russische ethnographische Ausstellung in Moskau*. У радње везане за ову изложбу укључило се и Друштво за југословенску повијест и старине из Загреба и Српско учено друштво из Београда. Лист хрватских народњака објављивао је у то време текстове који су излазили у Аксакљевом *Дењу* (Дану) у Москви. У њима се говорило о критичном времену за све Словене и о нужности да се обнови духовна братска словенска заједница које ће бити у стању да одбије изазивање и навалу Немаца и Мађара на Русију и Словене. Са инаугурисањем дуализма у Аустрији, постало је сасвим извесно да ће планирана изложба добити изразит политички карактер, упркос настојању званичне Русије да изложбу представи превасходно у научном светлу. Изложба је отворена 24. априла / 6. маја 1867 и изгледала је, по Политовом тврђењу, велелепно. (*Беседе*, књ. 1, 69).

¹¹ Малин 1933, 244; Погодин 1933, 69.

¹² Милетић 2000, 65; Микавица 2006.

¹³ *Беседе*, књ. 1, 70.

¹⁴ На овом банкету у Петрограду било је присутно више од 600 гостију.

У оним црним данима српске повестнице кад су Срби готово очајавали о себи самима, свагда се тешише, да неће пропасти, да неће угинути, док живи велика Русија [...] Наш долазак у Русију, наш дочек у престолници руског царства, јасно казује, да се Русија сада већ може назвати свеславенском државом. Ова појава има огромну важност и имаће неизмерне последице»¹⁵. Већ у овој прилици, Полит је отворено рекао оно што су мислили многи оновремени Срби а то је да види «ослобођење европског истока» као «важну задаћу» Русије јер она располаже неопходним и материјалним и моралним средствима за овај задатак и јер «Славенска Русија» не представља «опасност за цивилизацију», већ управо супротно, иде «цивилизацији на сусрет» с обзиром да «приправља братство славенских племена». «Ваља једном да престане господство једнога племена над другим, звало се то племе, турско, мађарско или аустро – немачко»¹⁶. А као први корак на путу националног ослобођења поробљених народа, видео је решење Источног питања. «Источни Славени, источни православни Хришћани, а наиме Срби, надају се, да Русија неће заборавити катастрофу Косова – Поља и да ће скорим испунити своју велику задаћу. У то име предлажем с вашим допуштењем тост (здравицу) на скоро решење славенског питања». Ова беседа нишла је на изванредан одзив и «неописано одушевљење». Бурно плескање приморало је беседника да се два пута покаже на говорници и најзад су га Руси, који су били око њега, подигли неколико пута у вис и на раменима га однели на његово место¹⁷. Руски новинар Андрејев приметио је да Словени врло много очекују од оваквих Срба, а Полит је следећег дана примио у посету многобројне руске научнике, новинаре, офицере и генерале. Сви су говорили о «српском говорнику који сипа сунчане зраке»¹⁸. «Да живим још хиљаду година, никад више такве славе доживео не бих», признао је искрено Полит тридесет година касније, у својим мемоарима¹⁹.

Његов савременик, Лаза Костић, иначе назначајнији песник српског романтизма и истакнути првак Милетићеве странке је поводом свесловенске етнографске изложбе писао стихове «Матушки Москви» као «финик тици на северу»²⁰, а у знаменитом чланку у *Застави* потом је износио дубоке импресије са ове изложбе. Ипак, за разлику од Полита, манифестацију идеје словенске солидарности и политичку прагматичност овог скупа је много година касније подвргао темељном преиспитивању, ревидирању па чак и омаловажавању. У време када је Изложба одржавана све је Костићу изгледало другачије: «Московски састанак је одјекнуо по свим словенским крајевима и цео свет је у њему гледао не једну научну изложбу но политичку манифестацију панславизма. Немачке и мађарске новине су срдито и заплашено нападале на «словенске хаџије»²¹ док је Костић био међу онима који је дубоко осећао снагу словенског братства, узвишеност руске народне старине и одбојност према нарастајућим «локомотивским перспективама» руских материјалиста²².

У царском селу, на пријему који је 26. маја уприличио руски цар Александар II, Полит се нашао у изузетној прилици да разговара и са руским императором. Представљен је Цару као Србин, члан и перовођа хрватског сабора²³. Трајно прожет снаж-

¹⁵ *Беседа*, књ. 1, 72.

¹⁶ Милутиновић 1940, 51.

¹⁷ *Застава*, 21. мај 1867, бр. 46.

¹⁸ Малин 1933, 245.

¹⁹ Полит-Десанчић, 70.

²⁰ Стихови су гласили: *И нека види земља Словенског братства живи знак! Нек разаспу кубета по западу источни зрак!*

²¹ Скерлић 1925, 146.

²² Микавица 2011а, 53–54.

²³ У подтексту *Беседа* остало је забележено: «Дра Полита питао је цар, где је научио руски, па онда је у даљем разговору казивао, као се у г. 1849 као престолонаследник са руском војском

ним утисцима са овог сусрета, Полит је писао много година касније: «На крају пријема словенских гостију изговорио је цар значајне речи, што су одјекнуле у читавој Европи; рекао је: радујем се, што вас, словенску браћу, видим на словенској земљи»²⁴. Импресије су посебно употпуњене са тријумфалним доласком у Москву где је словенске госте окружило више од 10. 000 људи и то «тако чврсто да се мало који није угушио». Све улице којима су пролазили, биле су осветљене и окићене заставама. Свечана посета етнографској изложби уследила је 29. маја²⁵, а већ следећег дана држана су свечана предавања на московском универзитету. Овом приликом су одушевљене беседе одржали и други гости, а Полит је беседио после Бугарина, др Богорова, обраћајући се присутним следећим речима: «Славна господо, драга браћо! Тешко је Србину проговорити, тешко му је обуздати своје осећаје, тешко им у речима изразити, кад помисли да се налази у самој Матушки – Москви. Што је Србину од колевке пред очима лебдило, што је као у сну гледао, те он сад на јави очима гледа, он се заиста налази у светој Москви. Кад се хришћанин заветује да посети свету земљу, па кад после дугога и турског пута угледа Јерусалим, пада на ноге и целује ту земљу. Тако и Србин угледав свету Москву, целује земљу те православне славенске матере. Да! Москва она није само мати Руса. Москва је мати свеславенска – она је језгра Славенства»²⁶. У даљем излагању, Полит је, често прекидан одушевљеним и снажним плескањем, подсетио на «грозну судбину српског народа» који је још у XIV веку имао једну велику државу и имао једну велику културу која је могла да се упореди «са тадашњом културом ма којег народа на западу», али који је «остављен од западне Европе» морао да «први издржи удар османске силе». «Катастрофа Косовог Поља имала је свој трагичан значај не само за Србе, већ и за читаво Хришћанство», подсећао је Полит, при том износећи чињенице које су се односиле на просвету и књижевност српског народа која је била сасвим унижена и спутана четири столећа колико је дуго «црна тама покривала српске крајеве». Ослобођење од турског јарма и стварање независне «велике српске државе», представио је као неопходан услов за развој просвете и науке српског народа. У настојању да се то оствари, велика очекивања српског народа упућивана су управо ка Русији и то се види и из ових речи: «Но одстраните запреке нашег развитака, и ми ћемо се обилно развијати. У тој мисли, Срби се надају, да ће браћа руска појмити и испунити задаћу, коју према њима имају»²⁷.

И на ручку у трговачком клубу у Москви забележено је Политово наздрављање руском цару коме је пожелео да доживи обнову српског царства, царства Стефана Душана, а Московским студентима је објашњавао, приликом њихове посете, да дело словенског уједињења зависи управо од млађег руског нараштаја. Ни конкретни покушаји организовања словенске сарадње нису изостали овом приликом. Замишљено је и планирано оснивање једног словенског научног и литерарног удружења које би сваке друге године одржавало састанак, израђена су и правила рада овог удружења и закључено је да се идући састанак одржи у Београду. Јован Суботић и Михаило Полит Десанчић су ушли у привремени одбор овог удружења, али даље од тога се није одмакло²⁸. Предлог, који је подржао и Милан Ђ.

бавио у Пешти и био на литургији у српској цркви у Пешти, те како је богослужење исто као и у Русији» (*Беседе*, књ. 1, 73). Слично је Полит записао и у својим каснијим мемоарима (Полит-Десанчић, 72).

²⁴ Полит-Десанчић, 72.

²⁵ О оном што је видео, Полит је записао: «Ту су гости славенски били пријатно изненађени, јер је свако могао видети из свога краја разне народне ствари изложене. ту су били изложени и ћилими сремски и кожуси банатски, одела херцеговачка и црногорска, ту си могао видети читаву групу Црногораца као фигуре (манекени) са оружјем за појасом. Из читавог просторног руског царства, чак са северног мора, са Урала и са Амура, било је ту ствари изложено». (*Беседе*, књ. 1, 75).

²⁶ *Застава*, 4 јун 1867, бр. 52; *Беседе*, књ. 1, 75 – 76.

²⁷ *Беседе*, књ. 1, 77.

²⁸ Малин 1933, 246.

Милићевић, да се прихвати руски језик као јединствен за словенску комуникацију, запамтили су многи Срби, а сећао га се и Полит 1910. када је у Софији одржан трећи свесловенски конгрес²⁹.

По повратку из Москве, неколицина пречанских Срба заједно са још неким словенским гостима, задржала се у Петрограду, прихватила понуду петроградског одбора да, пре одласка из Русије посете Кронштат и виде руску флоту. На банкету, у пространој сали адмиралитета, Полит је одржао том приликом здравицу у којој је рекао и следеће: «Руска флота има за Славене огромног значаја. Држава, која влада моћном флотом, та може да распростре своју државну моћ по читавом широком свету. Дубоко је зарезано у памети српског народа кад је руска флота разорила на Црном мору турску флоту. Срби се надају да ће опет наступити на истоку такве прилике. Зато напијам, да би дао Бог, да се руска флота скорим опет укаже у Црном мору за ослобођење јужних Славена»³⁰. И ове речи наишле су на велико одобравање и искрено одушевљење присутних. То је уједно била и последња светковина у «знаменитом походу Славена у Русију».

Све што су говорили Полит, Суботић, Костић као и сви други српски и други словенски гости у Петрограду и Москви, наилазило је на оштру реакцију у мађарској и немачкој политичкој јавности. Поход у Русију означавао је као «велеиздаја», а неке бечке новине проносиле су вест да ће против свих посетилаца московске изложбе бити поведена кривична истрага. Јован Суботић је прошао много горе од Полита³¹. Иако до сештених репресивних мера ипак није дошло, подозрење, неповерење и прогони различитих врста нису изостали. Много година после завршетка изложбе у Москви, у неким немачким новинама задржавана је, као стална рубрика, пребацивање Ригеру, Палацком, Скрешовском и другим чешким представницима, због њиховог боравка у Москви³². И док је Јован Суботић убрзо после повратка из Русије изгубио место септемвира у Загребу³³, Михаило Полит је морао да одустане од планиране адвокатуре у Загребу. Овај други, враћајући се из Петрограда, није отишао у Беч, већ у Берлин и тамо се задржао «преко недељу дана», послушајући шта се дешава са «московским хацијама» и истовремено обишао све историјске знаменитости немачке престонице, видео је будућег цара Вилхелма и будућег кнеза Бизмарка³⁴. Тек после добијања писма од пријатеља «да су на миру прошли», одлучио је да оде у Беч и тамо се пријавио, ради адвокатуре, хрватском канцелару и генералу Милану Кушевићу али уместо очекиваног одобрења, уследило је упозорење да се против њега спрема истрага и да су његови говори у Русији оцењени као «права велеиздаја»³⁵.

Укупно узевши, пречански Срби су одласком у Русију у то време дали могућност мађарским и немачким властима да позивајући се оно што су сазнали о овом скупу, предузимају конкретније политички мотивисане мере против недипломатичких народа у Монархији и да наставе са политиком сумњичења Русије да подрива државно јединство и на све начине усмерава Србе и Словене да делују у правцу остваривања њених империјалних планова. Нагодбама које су уследиле (1867–1868) показало се само да у Хабзбуршкој монархији Срби не могу

²⁹ *Браник*, 26. јуна/9. јула 1910, бр. 140.

³⁰ *Беседе*, књ. 1, 79.

³¹ У мемоарима је Полит ово настојање оценио на следећи начин: «Наравно да је то било за нас велико, непријатно изненађење. Нико није могао то ни слутити. Кад се у другим земљама могу учењаци да састају на конгресима, кад није било зазорно што се ишло на париску изложбу, кад Немци из свију крајева, где се «немачки говори», иду на њихов «Schützen fest» те на тим зборовима говоре о јединству немачком», – зашто само Словенима да је забрањено ићи у Русију, где они ни с једном речи нису се огрешили о поданичку дужност, нити што говорили у опште против Аустрије». (Полит-Десанчић, 89).

³² Сећајући се неких битних детаља у вези са тим, Полит је забележио у својим *Беседама*: «Једаред неко и у рајсхрату Ригеру пребаци, што је ишао у Москву, на шта Ригер рече: да је пред Њег Величанством тај свој пут у Русију и побуде тога пута извинио». (*Беседе*, књ. 1, 81).

³³ О Суботићевом случају, Полит је приметио: «Са повредом читавога дисциплинарног закона, без икакве дисциплинарне истраге, без пензије, без отплатне био је Суботић са звања скинут – он, који је у Москви само невинне стихове читао. Суботић је остао са ситном децом као тица на грани и тек после 6–7 година добио је тешком муком право адвоцирања у Осеку». (Полит-Десанчић, 96).

³⁴ Полит-Десанчић, 91.

³⁵ О овом разговору Полит је оставио напомену у својим *Беседама*: «Генерал Кушевић кад је саслушао Полита шта хоће, погледа га, оде свом писаћем столу и извади пакет немачких петербуршких новина те рече Политу: Ово су ваши говори у Русији, то је права велеиздаја. Ви долазите под истрагу – и окрене му леђа» (*Беседе*, књ. 1, 80). У каснијим мемоарима, Полит се сетио и свог одговора Кушевићу и нешто другачије је приказао овај разговор: «Ја му одвратим: Ваша Екселенција ће ми допустити, да сам ја као јуриста у мојим говорима знао границе, које ми се ваља држати да не дођем у конфликт са законима.

очекивати остварење својих демократских и националних права посебно уколико изостане интерес Русије да се за њих заузме.

Што новине пишу, то није аутентично, нити новинарски чланци могу сачињавати какав доказ. На то Кушевић лаконично, солдачки одговори, показујући на руског орла: *russischer Adler, officiel, authentisch, wird untersucht werden* – и окрене ми леђа. Ја га запитам, где ће се водити истрага, на шта он у одласку: *das werden Sieschon erfahren* – и оде у свој кабинет. Сад сам знао на чему сам. Наравно о адвокацији ни говора» (Полит-Десанчић, 92). Полит није знао да је велеиздајничке моменте из његовог говора у Петрограду посебно издвојио Бренер, аустријски посланик у Петрограду. На Бренеровом реферату је цар Франц Јозеф написао: «Die beiliegende Petersburger Zeitung der Kroatischen Hofkasslei behufs Behandlung des Dr Polit bei seiner Rückkehr mitzuteilen» (Малин 1933, 246).

Библиографија / References

- Беседе* књ. 1.
Браник 26. јуна/9. јула 1910, бр. 140.
Застава 21. мај 1867, бр. 46.
 Љушић Р. (2008) *Српска државност 19 века*. Београд.
 Малин Ф. (1933) Полит у Русији 1867. *Летопис Матице српске* 337. Нови Сад.
 Микавица Д. (1999) Србија и Србијанци у мемоарским делима Срба из Хабзбуршке монархије. Зборник радова *Перо и поест*. Београд.
 Микавица Д. (2006) *Политичка идеологија Светозара Милетића*. Нови Сад.
 Микавица Д. (2009) Уставно питање у Србији 1804–2006, *Истраживања* 20. Нови Сад: 161–187.
 Микавица Д. (2011a) *Лаза Костић, политичка биографија*. Нови Сад.
 Микавица Д. (2011b) *Српско питање на Угарском сабору 1690–1918*. Нови Сад.
 Микавица Д. (2015) *Српска политика у Хрватској и Славонији 1538–1918*. Нови Сад.
 Микавица Д., Васин Г., Нинковић Н. (2103) *Историја Срба у Црној Гори 1496–1918*. Нови Сад.
 Микавица Д., Гавриловић В., Васин Г. (2007) *Знаменита документа за историју српског народа 1538–1918*. Нови Сад.
 Микавица Д., Лемајић Н., Васин Г., Нинковић Н. (2016) *Срби у Хабзбуршкој монархији* 1. Нови Сад.
 Милетић С. (2000) *Сабрани списи* 2.
 Милутиновић К.Н. (1940) *Михаило Полит Десанчић, Поводом двадесетогодишњице његове смрти*, Глас Матице српске. Нови Сад.
 Погодин А. (1933) *Михаило Полит-Десанчић у Русији и о Русији. Летопис Матице српске*, књ. 337. Нови Сад.
 Полит-Десанчић М. (б.д.) *Путне успомене*.
 Скерлић Ј. (1925) *Омладина и њена књижевност (1848–1871)*. Београд.

RUSSIA AND THE SERBS IN THE HABSBURG MONARCHY AT THE TIME
OF THE AUSTRO-HUNGARIAN COMPROMISE OF 1867

Dejan Mikavica

University of Novi Sad

In the second half of the nineteenth century, as before, Serbs in the Habsburg Monarchy expected support from Russia in achieving their political and national equality in the Monarchy. They demonstrated commitment to the idea of a big, Orthodox state in different ways, particularly when the Great Ethnographic Exhibition was held in Moscow in 1867. In the context of this ceremonious event, the most prominent figures among Serbian liberal politicians, and in particular Mihailo Polit Desancic, Jovan Subotic and Laza Kostic confirmed the Pan-Slavic dimension of Serbian national and liberal-democratic politics. This gave rise to an even more repressive approach on the part of Austro-Hungarian authorities in their treatment of Serbian requests for greater individual civil rights and collective rights.

Keywords: Russia, Serbs, Habsburg Monarchy, Mihailo Polit Desančić, Laza Kostić, Jovan Subotić.

Эта страница специально оставлена пустой
Ова страница је намерно остављена празна
This page intentionally left blank